Виданя Товариства св. Апостола Павла.
Ч. 16.

Спомини з терневої дороги

Преосвященного Митрополита

Андрея гр. Шептицкого.

ЛЬВІВ, 1917.
НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА СВ. АПОСТОЛА ПАВЛА.
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Виданя Товариства св. Апостола Павла.
Ч. 16.

СПОМИНИ
З ТЕРНЕВОЇ ДОРОГИ

Преосвященного Митрополита
АНДРЕЯ гр. ШЕПТИЦКОГО.

ЛЬВІВ, 1917.
НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА СВ. АПОСТОЛА ПАВЛА.
В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Преосв. Митрополит Андрей гр. Шептицкий.

І. Царска тюрма.

Чи се дїйсність, чи сонна мара, що нависла була в послїдних роках на нашім народї і давила єго душу тяжким сумом? Ой не сонна се мара, а дїйсна правда! Нашого Митрополита забрали з поміж нас, вивезли і вязнили через півтрета року у далеких царских тюрмах в Нижнім Новгородї, Курску, Суздали і Ярославли...

Чоловік незвичайний, муж великого духа і образованя, непорочного як сльоза житя, чистого як хрусталь характеру, котрого житє сходило на молитві, самовідреченю, невтомних трудах і посвятї для добра своєї церкви і народу, що був величаний своїми і чужими, — він пішов в тюрму!

Та не новий се спосіб царского уряду, вязнити і засилати людий, — ним послугувало ся царске правительство супроти найкращих синів українського народа від давна, щоби змести їх з лиця землї. Цар Петро В. казав покликати нашого гетмана Полуботка враз зі старшиною до Петрограда, а коли сей докоряв цареви за нарушенє українських прав, велїв єго всадити до вязницї, де він і помер в р. 1724. Подібно вивезено послїдного кошового Січи Петра Кальнишевского на студену

північ і замкнено в Соловецкім монастири в самітній келії, де не бачучи ніколи людий марно помер. Разом з тим запроторено безліч українського вільного козацтва і старшини в далекі сторони Петроґрада, Астраханя і Кавказу та насилувано їх до копаня каналів, сушеня непроходимих болот і будови кріпостий, де они цілими тисячами гинули від утоми, голоду і нездорового повітря. Такого самого способу уживано проти синів нашого народу й через весь дальший час. Хтож не знає про нашого ґенія Тараса Шевченка, котрий за любов рідного народа і оспівуванє его недолї зломив своє житє і великого духа у далеких степах! Та сих мучеників, що страдали за свою вітчину в царских тюрмах або на засланю, були цілі леґіони!

Рука царів не здрігнула ся посягнути й на наших Святителїв. В р. 1709 велїв цар Петро Великий увязнити епископа з Луцка Дионизия Жабокрицкого, котрий не був навіть его підданий, вивезти в оковах в Москву і осадити у вязници, де він й помер в р. 1715. Подібно намагав ся сей цар піймати митрополита Льва Заленского, а навіть убити его; але митрополит дізнавшись про се утїк за границю і оставав там довший час, аж поки не проминула небезпека. І другі наші епископи мусїли тодї укриватись, щоби не зазнати тоїж судьби. — Коли в р. 1774 епископ холмский Максимілїян Рилло вибрав ся по приказу Римского Престола на канонїчний огляд своїх вірних на Волини і Поділю, вислала цариця Катерина II. відділ свого війска, щоби его піймали. Єго обступили в монастири в Бердичеві і держали через пів року як бранця, забороняючи виходити звід-

там і сходитись з людьми. Аж на жалобу Римского Престола до австрийскої цїсаревої Марії Тереси і за єї вставленєм зістав епископ звільнений і міг вернути до Холму. Подібно вивезено в р. 1840 на приказ царя Николая І. холмского епископа Филипа Шумборского до Петрограда. Там находили на архиєрея ріжні достойники, світскі і духовні, і старали ся намовами то погрозами склонити єго до переходу враз з діецезиєю на схизму. Колиж він відпер їх науку і тревав кріпко при своїй католицкій церкві, випущено єго по довшім часї на волю з тим, щоби завів деякі обрядові зміни на подобу православної церкви. — Ще лютійше поступив царский уряд з другим наслїдником сего епископа, з архиєрейским номінатом Іваном Калиньским. Єго увязнено в р. 1866 в ночи і вивезено до Вятки. По дорозї жертвував єму губернатор в Люблини свободу, поворот до діецезиї і 10.000 рублїв, коли запродасть себе і діецезию. Колиж відкинув сю покусу з погордою, повезено єго на вигнанє, де він в місяць опісля нагло помер — мабуть отроєний. З ним зійшов в могилу послїдний оборонець унії в холмскій діецезиї.

Але на сих святителях не скінчив ся ще ряд наших мучеників. Свій давний жорстокий спосіб примінив царский уряд на наших очах й до нашого найдостойнїйшого Митрополита, Андрея гр. Шептицкого. Так прибула до вікових кривд українского народа нова болюча кривда.

Та запитаймож: за що увязнено нашого архиєрея? Яким правом поступовано з ним так жорстоко? Чи за се, що був вірний своїй державі, вірний своїй зєдиненій церкві і свому наро-

дови, і до такої вірности взивав своїх вірних? Таж се був єго обовязок, на котрий присягав перед Господом! Але сказано було в деяких царских письмах (в „Новім Времени“ і др.), що в митрополичій пивници відкопано якісь тайні документи і переписки з заграницею. Но коли би справді такі річи віднайдено, то гадаємо, що по півтретих роках було досить часу переглянути їх і оголосити, щоби оправдати перед світом свій вчинок. Однак того не зроблено доси, а се доказом, що таких небезпечних актів не було. Впрочім, коли би Митрополит й дійсно був в чім винний супроти московского правительства, то оно не мало права єго судити, — бо він був чужий, австрийский підданий, і як такий підлягав законам своєї власти. Колиж був Росіянам на їх воєннім терені невигідний, то могли єго остаточно, заховуючи належиту почесть для архиєрейскої особи, інтернувати, значить: оставити за словом чести в якій вказаній єму місцевости в цілковитій свободі, але не засаджувати в Курску і других чужих містах в тюрмі, замикати в тісній і нездоровій комнатці, заборонювати виходу, обставлювати жандармскими багнетами, заказувати читаня і писаня, або уміщувати опісля в Суздали, в монастири для релігійних злочинців.

Та одинокою виною нашого Митрополита в очах царату було се, що він був ревним пастирем греко-уніятскої церкви і вірним сином українського народа, та старав ся і своїй церкви і народови як найкраще послужити. Ми приглянемо ся сїй праці нашого Архиєрея у слідуючім відділї, а ви, Братя, зрозумієте вже, чому він став ся так ненависний для царату.

Тут скажемо, що історія, сей безсторонний свідок столїть, видасть вже небавом про сей вчинок свій справедливий суд. Уже нинї прорек весь широкий культурний світ своє слово, осуджуючи те безправне дїло, та величаючи непохитний характер нашого Архиєрея. Тай в самій Росиї виступали за весь той час поважні круги проти сего насильства; а по упадку царату віднесли ся нове правительство і вся освідомлена суспільність таки з явною прихильностю і пошаною до особи нашого Преосв. Пастиря. І певно, що вскорі не буде й між самими Москалями чоловіка, що не соромив би ся і не паленїв би зі стиду за сей вчинок дикої самоволї в 20. столїтю.

II. Труди Преосв. Митрополита для нашої церкви і народа.

Преосв. Митрополит походить з старої боярскої родини, котра в минувших віках поклала поважні заслуги для нашого народу. Она дала в 18. віку трох львівских архиєреїв. З них епископ Варлаам основував для видаваня церковних книг друкарню в Уневі, перенесену опісля до Почаєва; митрополит Анатазий (1715—1746) почав будову нинїшної престольної церкви св. Юра у Львові і полишив на викінченє єї великі гроші; єго наслїдник митрополит Лев (1748—1778) постоював кріпко за своїм народом, виєднав у цїсаревої Марії Тереси і цїсаря Йосифа II. признанє рівних прав для нашого обряда, значні полекші для підданьчого селяньства, тай поклав початок до висшого образованя нашого духовеньства.

Наш Архиєрей віддав ся був зразу правничим студіям і зложив з них докторат; а за сим отвирала ся перед ним при родинних єго звязях і здібностях широка дорога в світї. Однак він відчував вже від першої молодости дивну прихильність до українского народа, серед котрого виріс, і тому кинув паньскі достатки і світ, і вступив

в убогий монастир ОО. Василіян, щоби служити своїй церкві і здоптаному народови. Скінчивши там науку богословску, зложив докторат з богословя і фільософії, та зістав в р. 1892 висвячений на священика.

В чині ОО. Василіян служив як професор богословія, дав почин до видаваня „Місіонара" і других релїгійних видавництв (для котрих основано опісля й окрему печатню в Жовкви) і з великою ревностею віддавав ся духовним місіям по цілім краю, проявляючи в них незвичайні дарованя духа і серця.

Сї прикмети звернули увагу висших кругів і тому коли опорожнив ся в р. 1899 владичий станїславівский престол, іменовано єго там епископом. Тут посвятив ся передовсїм церковній працї, звиджуючи пильно всю діецезию і стараючись утверджувати своїх вірних в давній релїгійности і християньских чеснотах. Особливо замітна була канонїчна візитація на Гуцульщинї, яка остане довго у вдячній памяти тамошного населеня, а до котрої додав опісля ще окремий пастирский лист „До Гуцулів", написаний прегарним гуцульским говором. Рівночасно впорядкував ріжні справи нової діецезиї, основав в епископскій палатї бібліотеку і спричинив будову духовної семинариї в Станїславові.

Небавом, в р. 1901, перейшов наш Архиєрей на митрополичий престол у Львові. І на сїм становищи віддав ся найперше церковним дїлам. З правдивою апостольскою ревностію звиджував невтомимо свою епархію, уряджував численні місиї, сам на них проповідав, сповідав до пізних ночий, причащав і з напруженєм усїх сил нїс своїм

вірним душевну розраду. При тім поводив ся з народом щиро, як отець з своїми дітьми, і познакомлював ся з їх потребами. В звязи з тим видавав що року красні пастирскі посланя, в котрих відбивала ся велика і горяча любов до народа. Так читаємо в посланію з р. 1900 ось такі слова: „Най умру днесь і в вічности не зазнаю щастя, коби лиш Ви, мої Братя, були спасені“. Значить, сам був готовий все потерпіти, коби лиш нарід єго був щасливий! Подібно уладжував що року реколєкциї також для духовеньства і інтеліґенциї, щоби їх підносити в божій правді. Серед таких невсипучих трудів бувало оно нераз, що з надмірної праці попадав в тяжку хоробу і був вже близьким смерти, так що лиш молитва всего народа і чудесна ласка Божа удержала єго ще при житю. — В своїй пастирскій праці не забував і за тих краян, котрих тяжка доля вигнала в чужі сторони: в Америку, Німеччину, Босну і др. І так виєднав у Апостольскої Столиці в Римі основанє двох греко-католицких епископів в Америці (в Зєдинених Державах і Канаді) і поставленє нашого Апостольского вікарія в Босні, вистарав ся о постійних душпастирів для наших еміґрантів в Німеччині, а навіть сам обїхав далеку Америку і Босну, щоби наочно пізнати потреби наших бідних виселеньців.

Разом з тим старав ся піднести блеск нашого обряду і вказати на єго вагу і значінє перед широким світом. В тій цїли заступав ся ревно за наші церковні права перед Апостольскою Столицею і австрийским правительством, та промовляв за нашими справами на нарадах австрийских епископів; брав живу участь на зїздах в Вели-

граді, де загрівав до попираня славяньского богослуженя і підносив велике значінє нашої галицкої церковної унії для зєдиненя всеї восточної церкви з католицкою; в р. 1906 підняв громадне богомілє своїх вірних до св. землі, щоби оживити тим наші серця для Христа і дати нас пізнати чужим народам; а в р. 1912 явив ся з численним духовеньством і народом на Евхаристийнім конгресі у Відни і звернув увагу широкого світа на красу і велич нашого обряду. Єго голос доходив до наших закордонних братів, що заховали ще добру память на давну унію, а навіть до поважних кругів самого Петрограда, котрі й оснували в своїй столици уніятску парохію і церков[1]).

Трудячись ревно на церковнім поли, розумів наш Преосв. Митрополит, що нарід має й другі важні потреби, доконечні для єго розвитку і житя, і що він, ведучи провід у народі, мусить своїм вірним також в тих річах послужити. І звідси пішла дуже обильна єго праця на поли просвітнім, гуманітарнім, економічнім і політичнім. З високого єго ума виринали заєдно нові помисли, що здавались передше неможливими, а котрі скоро здійснювали ся. Ми не в силі вичислити всїх діл, котрі завдяки єго жертвенности і помочи довершились у нас. Скажемо тільки, що Архиєрей, ведучи сам дуже скромне монаше житє, віддавав всї доходи з митрополичих посїлостий і з свого власного (родинного) майна на народні цїли.

Між иншими станула у нас головно при єго помочи перша українська дївоча ґімназия СС. Ва-

---

[1]) „Вістник Союза визволеня України", Відень з 23. VII. 1915, ч. 108 (за ґазетою „Homan", 1916, ч. 39).

силіянок у Львові. Колиж та школа опинилась недавно без будинку, купив Митрополит за власні гроші величавий дім і реальність на монастир і ґімназию. Дальше удержував у Львові що року своїм коштом 20 бідних хлопців і 20 дївчат і посилав їх до шкіл, не говорячи вже о дрібнійших жертвах, котрі по за тим заєдно роздавав між потребуючі діти і родини. Для товариства „Вакацийних осель“, котре займаєсь висилкою бідних мійских дїтий на лїтний сільский воздух і піддержанєм їх слабого здоровля, жертвував для кращого сповненя і забезпеченя тої цїли гарну реальність в Милованю та ще 15.000 кор. на корінний фонд. Як велике се добродійство, спитайте батьків і материй тих бідних і знужденїлих дїточок, котрим уратовано сим чином їх молоде житє. Подібно мали в нїм всї львівскі бурси і захоронки свого добродїя і находили в прикрих хвилях своє певне прибіжище. Велику прихильність і дбалість заявляв академічній молодїжи і помагав їй батьківскою радою і грошем, а для потребуючих лїченя основав санаторію в своїм гірскім сїльци, в Підлютім. Особливо щедрим меценатом був для українскої штуки, котру сам любив і основно знав, висилаючи талановитих молодцїв до артистичних шкіл в Монахові, Парижи, Римі і др. на науку. А вже неоцїнена є фондация єго „Українский Національний Музей“ з пишним будинком і значним корінним фондом, створена з тою цїлею, щоби зберігала памятники нашої старинної штуки (малярства, різьбарства, металюргії), письменства і др. — Та тямлячи про всї наші справи і стани, чиж міг добрий Пастир забути за бідний нарід? Знаючи добре, як сей нарід в своїх хоробах не

має часто змоги ратуватись і через те в великім числі марно вигибає, оснував в сусідстві св. Юра у Львові коштом 200.000 корон „Народну Лічницю“, в котрій подає ся кождому хорому безплатна лікарска поміч, а через те спасає ся щорічно тисячі наших людий від передчасної смерти.

Коли засновували ся у нас для ширших потреб народа великі фінансові заведеня, Руська Щадниця в Перемишли і Земельний Банк у Львові, попер Митрополит своїм впливом отворенє їх, піддержав сильною рукою їх розвиток, а в Земельнім Банку став одним з головних акционарів.

Трудячись для добра народа на поли церковнім і культурнім, стояв Преосв. Митрополит завсїгди при народї і вказував всїм як головну цїль житя: працю для народа. Знаменна була єго промова, виголошена на могилї Маркіяна Шашкевича (на личаківскім цминтари) в столїтну річницю уродин поета, в котрій підняв прилюдний клич: „Идїм в народ!“ До такої працї загрівав особенно підчинене собі духовеньство, висловлюючись прим. в своїм пастирскім посланю з р, 1904 такими словами: „Стоячи на сторожи суспільної моральности, мусить духовеньство рішучо ставати в обороні тих, що не уміють самі себе успішно боронити, мусить заставляти ся за всї їх кривди, навіть з нараженєм власного добра... Опіка над убогими і оборона тих, що не вміють боронити ся, рівність, братерство людий, се лиш закон справедливости і любови ближнього, на якім стоїть цїлий евангельский закон“. Поступаючи в тім напрямі брав в р. 1908 визначну участь в першім українскім просвітнім конгресї в сороколїтє основаня „Просвіти“ і поміг їй своєю жертвою заснувати госпо-

дарско огородничу школу в Милованю. В загалї відносив ся до товариства „Просвіти“ і єго діяльности завсїгди прихильно, а на канонїчних візитах парохій заходив часто до читалень „Просвіти“.

Вкінци постоював Митрополит з цїлою рішучостею за права народа, ишов завсе згідно з українськими послами і віддав народній справі значні прислуги. Розуміючи, що права не випрошує ся, а добуває ся в світї, був за рішучими виступами, не допускав серед нашої суспільности до ніякого розєднаня, яке старались противники не раз викликувати, і брав сам живу участь в боротьбі, що вела ся від ряду лїт о права і свободу для нашого народа. Коли в р. 1903 наші посли виступили зі сойму, не являв ся і Митрополит, аж доки не вибрано нових соймових послів. Коли в р. 1906 цїла наша суспільність вела завзяту борбу за виборчу реформу до державної Ради, станув Митрополит на чолї депутациї до цїсаря і горячими словами попирав перед троном справу загального голосованя. В р. 1910 виголосив в палатї панів знамениту бесїду в справі українського унїверситету, в котрій доказував конечність заснованя сеї институциї як в імя справедливости так і в інтересї держави. Памятна буде заслуга Митрополита в справі соймової реформи; бо коли річ здавалась бути вже безнадійною, звернув ся Архиєрей просто до Монарха, піддержав дїло реформи і узискав для народа користи, які лиш можна було добути.

Словом: наш Преосв. Митрополит виявив на своїм становищи незвичайний ум і серце віддане свому народови, з котрим щиро подїляв долю і недолю. При таких прикметах і при важнім го-

лосї, який посїдав в високих кругах, здобував многі користи для нас; тому й природно, що весь нарід відносив ся до него з цїлою почестю, довірєм і любовю, та бачив в нїм свого першого і найкращого провідника. І вірно було сказано раз про него в однім письмі: „Митрополит є потрійно наш. Він є наш, бо Богом призначений нам на епископа. Він є наш, бо душею і тїлом відданий нашому народови! Він є наш, бо в часї недуги перед кількома лїтами горячими молитвами цїлого народу і духовеньства вимолений і видертий з обнять смерти!“

Очевидно, що муж таких ідей, котрий тільки здїлав для піднесеня зєдиненої греко-католицкої церкви і для розвитку галицко україньского народа, не міг бути милий для царского уряду. Атже царат змагав ся від давна знищити до нащадку у своїх областях нашу св. церков і усе житє україньского народа, а тут стали они під проводом нашого Архиєрея так світло і величаво розвиватись! Всї тямучі люди розуміли отже, що коли надійдуть царскі війска, то тверда рука царату впаде найперше на нашого Архиєрея....

III. Події на початку війни. Становище Преосв. Митрополита.

Всім[1] в живій памяти ті страшні події, що пішли в нашім краю з почином сеї війни. Гроза тої бурі висїла над нами вже від кільканайцяти років. Однак державні мужі, свідомі тих тяжких нещасть, що впали би на всї народи, силувались здержувати єї, а старші потїшались надією, що може-може удасть ся їм ще докінчити своє житє в давнім спокою. Але висяча чорна хмара таки прорвалась і розшалїла перед нашими очима страшним гураганом. По атентатї, доконанім в Сераєві дня 28. червня р. 1914 на австрийскім престолонаслїднику Франци Фердинандї і єго женї, почалась найперше, 28. липня 1914, війна між Австрією і Сербією, за ними пішли скоро Німеччина, Росія, Франция і Англїя, — а дальше стали до бою майже всї европейскі держави.

Становище галицко українського народа до сеї міжнародної боротьби було від першої хвилї ясне. Деспотичний росийский царат повалив в своїх краях насильно нашу греко католицку церков і доптав від давна в жорстокий спосіб всї права і житє українського народа; в Австриї знов при-

знано нам деякі права, ми могли розвиватись і мали надію й на дальший кращий розвиток. Не дивно, що галицкі Українці станули відразу отверто по стороні австрийскої держави. Сї почуваня виявились зараз з початком війни в ріжних знаменних подіях: дня 30. липня р. 1914 урядили львівскі Українці в своїм містї величаву маніфестацию на річ Австриї[1]); в дни 3. серпня 1914 видала „Головна Україньска Рада“ у Львові, зложена з відпоручників всїх україньских партий, маніфест до народа, в котрій зазначила тяжкий гнет України через царат і взивала до однодушного виступу проти нему[2]); в дни 6. серпня 1914 завязала ся Україньска Боєва Управа і покликала нарід до твореня добровільного полку Україньских Січових Стрільцїв[3]). А вже особливо знаменне було незвичайне в цїлім краю одушевленє, з яким маси нашого освідомленого народа спішили на перший мобілїзацийний поклик в ряди австрийского війска, надіючись кріпко, що сею війною здобудуть собі належні права і кращу долю.

Зразу здавалось, що наша армія вступить в російскі области, перенесе туди всю боротьбу і наш край буде охоронений від воєнної руїни. І справдї пішли наші війска на Камінець Подільский, Красник, Радивилів і др. Однак по трох тижднях показала ся величезна перевага противника і наші полки мусїли хвилево перед ними уступати. Так заняли Москалї міста Тарнопіль, Чортків, Броди і Золочів та зближались що раз більше до Львова.

---

[1]) „Дїло“, Львів, ч. 169 з дня 31. липня 1914.
[2]) „Дїло“, Львів, ч. 171 з 3. серпня 1914.
[3]) „Дїло“, Львів, ч. 175 з 7. серпня 1914.

Годї описувати всего, що дїяло ся тодї в нашім краю і народї. Сего нїяке слово нї перо віддати не зможе. Та ви, Братя, що пережили ті страшні дни, знаєте се найлїпше. Через наші села і поля гнали безчисленні ряди війск, своїх і чужих, розлягались безнастанні громоти всяких канон, всюди падали шрапнелї і гранати та убивали людий на їх загородах, села і добутки горіли і пропадали, нарід утїкав в безвісти і нїхто з нас не був певний свого житя нї майна. Се було справдїшне пекло, що ми тодї перебули!

А щож дїяло ся в тих днях у Львові? З наближанєм ворожих війск доходив й сюди щораз голоснїйший гук армат, на небосклонї виднїли луни горіючих сїл і лїсів, улицями міста тягнули заєдно довгі ряди ранених і полонених, та їхали непроглядні пасма завертаючих тренів. Все те визивало серед населеня що раз більше подражненє і тревогу о дальшу судьбу міста, а за сим й кинулись многі мешканцї до виїзду. Перестрах змагав ся з кождою годиною. Колиж дня 30. серпня в ночи оставили місто всї правительственні і автономічні уряди враз з намісником, то було се вже певним знаком дуже грізної хвилї. Всїх мешканцїв огорнула неописана панїка, і кількадесять тисяч людий лишили тепер свої мешканя і майна на божу волю і товпились на желїзничім двірци серед крику і плачу стиснених жінок і дїтий, щоби дірватись якого місця в ваґонах (хоч би на сходах або на дахах), та виїжджали в світ, не розбираючи, куди заїдуть і з чого будуть там жити. Накликуванє розважних мужів і преси до супокою і опамятаня оставали без нїякого успіху.

В сій загальній метушни уважали й наші передові люди відповідним оставити Львів, — бож знали, що по вступленю росийских війск сягне рука царату найперше по них і запроторить їх у далекий Сибір. На місци лишили ся лиш не многі мужі, котрі постановили витревати за всяку ціну на своїх становищах, постояти тут за довголітними здобутками і працею для свого народа, та піддержати і серед нових обставин права і житє свого народа.

А вже *найвиднійше і незвичайне становище займав в сїм тяжкім часї наш Преосвященний Митрополит, Андрей гр. Шептицкий.* Він стояв наче непохитна скала: і сам був сильний духом і других кріпив надією на кращий час.

Зараз по перщім вступленю росийских війск в наш край, видав наш Архиєрей замітне посланє до народа всїх трох диецезий, взиваючи до витреваня в своїх святощах і перестерігаючи перед зрадливими покусами ворогів. Між иншим читаємо там: „Ся війна веде ся також о нас; тут маємо свободу віри і народности, і за се добро бють ся в нашім війску сотки тисячів наших дітий. Та ворог хоче видерти нам ту свободу і заковати в кайдани. Він взяв ся ще хитрощами підбурити наших людий до зради, розкидає по краю ложне письмо і надуживаючи слів св. письма сміє розрішати їх від присяги вірности для нашого цїсаря, та намовляти до зради віри і вітчини. Звідки мав би таке право? Іменем божим, як ваш Митрополит і Пастир, заклинаю Вас, не приймайте юдиної ради, не слухайте тих, що хотять вас заковати в кайдани, що сміють намовляти вас до зради цїсаря, вітчини і віри... Заховуйте супокій. В божих руках наша доля.

В огни сеї страшної війни виковує ся краща для нас доля, чекає нас краща і ліпша будучність. Будьте вірними дітьми нашого славного народа. Будьте вірними святій нашій прадідній церкві".

Колиж загальний перестрах зачав огортати й місто Львів і виднійші наші люди стали звідси виїздити, взяв Митрополит провід і керму всіх наших справ, церковних і народних, в свої руки і став „всім для всіх". Єго палата стояла заєдно отвором для кождого, що потребував якої поради, або й матеріяльної помочи. Всіх потішав і піддержував на духу, а рівночасно оставав в тісній звязи з властями політичними й військовими, та старав ся там своїх вірних заступати й боронити. І так коли з почином війни зачали зі всіх сторін доходити вісти о громадних вязненях наших людий, духовних і світских, звертав ся Митрополит до намісника і верховних військових властий з представленями і заходив ся коло їх освободженя. Відносини були тоді того рода, що лиш слово Митрополита уважалось в справі увязнених єдино міродайним свідоцтвом.

Займаючись живо всіми справами, збирав Митрополит у себе майже що дня осталих наших послів і чільнійших мужів на наради, обговорював з ними, який є стан річи і як належало би поступати, та завсе кріпив їх на духу і взивав до витреваня. Дуже часто заїздив до станиці Січових Стрільців і вельми радував ся їх численним зростом і горячим одушевленєм для справи. В дни 30. серпня, в передодни поважної грози, взяв участь в засіданю „Народного Комітету" (в домі „Просвіти"), на котрім обговорювано рішаючі міри.

Одним словом: наш Митрополит був в тім часї і для всеї україньскої людности і для наших дїл справдїшним опікуном і ангелом хоронителем, котрий збирав всїх коло себе і удержував все.

Рівнож печалив ся Преосвященний й цїлим містом і що дня являв ся прилюдно на улицях, щоби своєю присутностю і живим словом додати всїй людности відваги і успокоєня. Як примір наведемо одну подїю: Дня 26. серпня вечером понеслась по цїлім містї вістка: Москалї на Личакові! Заалярмовано залогу і наших Стрільцїв, і товпи народа роїлись в ринку і на улицях, а перестрах їх доходив до божевіля. В таку хвилю один Митрополит не втратив духа, сїв зараз на отверту повозку і продирав ся нею улицями серед гущі людий -- в сторону Личакова, звідки мав би надтягнути ворог. Товпа побачивши знану особу Архиєрея, спокійне єго лице і привітну усмішку, та ще їдучого ід Личакову, спамяталась, зрозуміла що поголоска була безосновна і почала успокоєна розходитись. Зараз по тім явив ся ще в управі Стрільцїв і сказав з вдоволенєм: радїю, що стрілецка залога стала такою вправною, -- на алярм булисьте в 20 хвиль вже готові і виступилисьте в поле![1])

---

[1]) Гл. фейлєтон проф. Гр. Микетея: „Митрополит", в віденьскім „Дїлї" з 22. мая 1915, ч. 20.

З жалем приходить ся тут згадати, що мимо дуже прикрого тодї часу для обох народів находились люди, котрі старались піджегати людність міста проти україньских мешканьцїв. За Україньцями викрикували всюди по улицях, трамваях, реставраціях, так що годї було де показатись, промовити україньске слово. Від напастий не були свобідні нї жінки нї дїти. Серед тої нагінки і за доно-

У виду живої діяльности, яку розвивав у нас Преосв. Митрополит вже в попередних роках, а яку виявив так рішучо в сїм тяжкім часї, побоювали ся наші передові люди цїлком справедливо, що росийскі власти по занятю Львова готові увязнити Архиєрея. Тому наставали на него наші посли і провідники, щоби в послїдній хвили опустив Львів. Однак всї представленя були надаремні; Митрополит заявляв їм з цїлою рішучостю: „Там місце пастиря, де єго стадо!" Тодї звернули ся наші посли до міністра-президента гр. Штірка з просьбою, щоби він склонив Митрополита до виїзду; і гр. Штірк вчинив се через начальну військову команду. Але від команди наспіла до гр. Штірка в послїдній хвили перед відходом наших військ зі Львова телєграма: „Митрополит не приняв даної єму командою спромоги опустити Львів"[1]).

І Митрополит остав ся на місци, як добрий пастир, що віддає свою душу за вівцї...

Ся неустрашимість духа і пожертвованє за свою церкву і народ збудили не тільки в нашім народї як найбільшу почесть і горячу любов для свого Архиєрея, але й визвали в цїлім світї не-

---

сами на Українцїв не пощадили сї людцї й достойної особи Преосвященного і розсївали на него всякі негідні сплетні. Дїяло ся, що навіть деякі люди на поважних становищах голосили: що в св. Юрі викрито засоби московского оружя і телєфонїчне полученє з Москалями, що „єго" відставлено вже до корпусної коменди і т. п. Митрополит знав про се, однак не зважав на ту низьку злобу, а журив ся тільки про долю загалу. („З днїв росийскої інвазиї" в „Дїлї" з р. 1915, ч. 111, — і фейлєтон „Митрополит" в „Дїлї" з р. 1915, ч. 20).

[1]) „Дїло", Відень ч. 1, з дня 19. вересня 1914.

звичайний подив. Вдячні почуваня нашої суспільности найшли вислів зараз в першім виданю нашої еміграциї, в ч. 1, „Діла“, що по занятю Львова стало в Відни появляти ся. Там читаємо в статї:

Остав ся. Митрополит гр. Андрій Шептицкий в днях проби і міри дав світови цілому приклад високого розуміня обовязків. Остав ся на становищи своїм в часї, коли становище се — наче скелю серед моря — з усїх сторін обхопили ворожі филї.

Не кинув Митрополит Львова, хоча мав до сього сто нагод і сто намов. З мужескою рішучостю не приняв предложеної ще в послїднім моментї військовою управою спромоги виїхати із столиці, до котрої вже наближались маси ворожих військ.

Без геройского жесту, наче річ самозрозумілу, зробив те, що вважав за обовязок свій як голова католицкої церкви, як духовного провідника міліонів недолею прибитих людий, як українського громадянина.

В таких днях, як отсї, котрі переживати судила нам доля, показують ся людскі душі світови в своїй правдивій вартости. Богато дечого, що видавало ся передше чесним і гарним, показало ся тепер иншим... Однак від зневіри хоронить нас инше явище, яке таки стрічаємо в сих днях на нашій житєвій дорозї: явища геройства, справдїшного геройства, котрі наче ждали великої хвилї, щоби висловитись — у погордї смерти на поли бою; у новій посвятї і жертвенности для ранених; у дїлах милосердя для недолею побитих; у сповнюваню принятих на себе обовязків...

Митрополит свій обовязок сповнив. Сповнив без решти, без застережень, без огляду на небезпеку. Ми вдячні єму і ми горді ним.

Що небудь сталось би з нашою тїснїйшою вітчиною, яка б доля й не ждала нашу церков, — до історії перейде і грядучим поколїням світити-ме ясна стать Митрополита Андрія — того священика, котрий в днях проби і міри витревав твердо на загроженім ворогами становищи; того пастиря, котрий не кинув свого стада, того громадянина українського, котрий не подав ся в зад перед ворогами всього, що українське, а остав ся на становищи як живий протест проти насильства і як пророчистий документ того, як у тяжких часах найлїпші Українцї розуміли і вміли виконувати свої национальні обовязки.

IV. Події у Львові по приході Росіян. Увязнене Митрополита.

По виїзді намісника і всіх властий зі Львова (в ночи з дня 30. на 31. серпня 1914) обняли верховну управу міста остали члени ради мійскої, завели на місци давної поліциї почесну горожаньску сторожу і робили все, що було потрібне для порядку і добра в місті.

Дня 2. вересня (в середу) опустили Львів останні австрийскі війска, а за сим сподівано ся вже кождої хвилї вступленя росийскої армії. В слідуючім дни (в четвер) показали ся на ратуши і театрі білі хоругви (на знак здачі), а місто прибрало вид якби судного дня: всї склепи були зачинені, а людність являла ся на улицях пригноблена і сумна. О год. ³/₄12 в полудни війшли перші росийскі патролї, а за ними прибув до ратуша офіцер ґенерального штабу, та зажадав видачі ключів міста і висланя мійских представників на рогачки для уложеня окупацийної умови. Після того вийшли від мійскої ради дві депутациї, одна на жовківску рогачку, а друга на личаківску, і одержали услівя: що місто має заховати супокій, не замикати склепів, не продавати горівки, дати

вступаючій российскій армії повну ґаранцию безпечности і в запоруку того поставити (з огляду на мішаний склад людности) 16 закладників: 4 Українців, 4 Старорусинів, 4 Поляків і 4 Жидів. Вкінци мали всі мешканці зложити найдальше до 6. години рано всяке оружє. По одержаню сих услівий удав ся президент міста др. Рутовский зараз до Преосв. Митрополита, щоби порозумітись в цїлій справі. Митрополит офірував себе за закладника, а за ним зробив те саме й др. Рутовский. Однак полковник гр. Шереметієв, що був назначений ґубернатором, не приняв жертви Митрополита, завважуючи, що він вже своїм високим і впливовим становищем відповідає за супокій українскої людности; так само счеркнув він й президента др. Рутовского, признаючи єго потрібним на становищи автономічного начальника міста. Так увійшли як закладники від Українців: директор Микола Заячківский, ректор др. Йосиф Боцян, Павло Войнаровский, а замість Митрополита др. Юлїян Гірняк.

Тодї склало ся ще таке, що президия міста оповістила людности всю подію лиш польскими плякатами, понехуючи тим права українскої части. Тому видали чільнїйші українскі громадяни окрему відозву до Українців міста, в котрій взивали щоби поводили ся відповідно, задержали повний супокій і достоїньство, заховували ся супроти российского війска чемно і прилично, щоби нїхто не важив ся виступати ворожо проти российских жовнїрів або допускати ся яких нибудь збитків, насильства або підюджуваня, — бо за нерозважний вчинок одиниці мусїв би відповідати наш загал, а в першій мірі чотирох наших закладників, тай від сего

поведеня залежить доля нашої людности і нашої справи. На сій відозві підписані за Українців міста Львова: о. ректор Йосиф Боцян, Павло Войнаровский, др. Юліян Гірняк, др. Мирон Горникевич, Василь Ґресяк, о. Юліян Дзерович, дир. Микола Заячківский, письменник Михайло Павлик, о. мітрат Лев Туркевич, ст. радник Лев Шехович, проф. Володимир Шухевич, дир. др. Стефан Федак.

О 4 год. з полудня почали входити до міста великі відділи российских військ з піхотою, кінницею, артилєрією і тренами, займали всі державні будівлї, а опісля прибув й российский ґенеральний штаб. Ся армія йшла відтак безпереривно через три дні і три ночи, однак не задержувала ся тут, а тягнула дальше в напрямі Городка[1]).

По занятю міста стали відносини для украіньскої людности дуже прикрі, нерівно прикрійші, як для всіх других народностий. Ми відчували се добре, що нехіть царских властий буде звертатись найбільше проти украіньскої народности, єї культурних здобутків і институций, та проти гр. кат. церкви. Всеж таки були остталі Українці рішені постояти за своїм добром і піддержати й в нових обставинах права своєї нациї. Так оголосили они зараз по вступі Москалів в місто украіньску відозву до людности (як вже висше згадано) і взялись до дальшого видаваня політичної часописи „Діло". Розумієсь, їх пригнїтала тяжка непевність, що можуть принести їм найблизші дни. І сї перечуваня справдили ся; бо вже від слїдуючого дня (пятниці вечера) стали спадати удари, котрі

[1]) Все те описане в послїднім числї львівского „Діла" з 5. вересня, ч. 194.

сильно зворушили цїлий Львів, а вже найбільше україньску людність і весь україньский нарід в краю[1]).

Перше вивезенє Митрополита.

Вже третого дня по приходї росийских військ, 5. вересня (в суботу рано), зістав Львів потрясений печальною вістю, що Митрополита вивезли сеї ночи автомобілем в незвіснім напрямі. Ся вість поразила всїх мов громом. Люди, передаючи собі ту прикру вість, плакали на улицях і заводили. „Так скоро настають вже на наше житє і нашу церков — говорено всюди — ми пропали!" Всї відчували живо, який тяжкий удар понесли би они через втрату свого щирого Пастиря!

Про вивезенє розказує очевидець ось так: Ґубернатор гр. Шереметієв, побачивши о 11 год. в ночи в митрополичій палатї світло, заїхав автомобілем на подвірє палати і зайшов до Митрополита звиняючись за пізну пору тим, що бажав пізнати єго, „а в сїм воєннім часї не знає, де буде завтра". Побувши з пів години, стрінув при виходї на сходах двох висших офіцирів, котрі заявили, що приїхали по приказу власти приставити Ексцеленцию до ґенерала Брусїлова в головну кватиру в Бібрцї. Гр. Шереметієв змішав ся і велїв офіцирам здержатись з тим, а сам поїхав автом в місто і запитав телєфонїчно, чи такий

[1]) Цїкаві образи про відносини, які панували у Львові в послїдних днях перед приходом росийских військ і по їх приходї, подав о. Ярослав Левицкий в своїм дневнику „З днїв росийскої інвазиї" оголошенім в фейлєтонах львівского „Дїла" з р. 1915, ч. 108—125.

приказ був справді даний. По пів години прислав їм білєт, що Митрополит має дійсно ставитись в головній кватирі. Архиєрей зібрав ся зараз, і сказавши секретареви „здає ся вже не верну“, сів о 12 год. з офіцирами до автомобіля і заїхав о 3 год. в ночи до Бібрки. Коли прийшов рано до ген. Брусїлова, сей був невдоволений з нічного труду Архиєрея і сказав, що єго не взивав. А коли Архиєрей показав письменне візванє, відповів: що се стала ся помилка, що він бажав видїти Преосвященного аж по своїм приїздї у Львів і зробити єго одвічальним за порядок в містї. На заміт Преосвященного, що не може відповідати за все місто, заявив ґенерал: „Я на ваше житє не важу, як і на нїчиє, але коли були би які напасти на моє війско, тодї наложу таку контрибуцию, що знищу все місто!“ — По сїй стрічи поїхав Архиєрей за дозволом ґубернатора до місцевої церкви, відправив службу божу і проповідав до зібраного народа. Відтак вернув на полудне в товаристві ґенерала, полковника і якогось православного протоєрея автомобілем назад до Львова, запрошуючи ще тут в своїй вічливости товаришів дороги до себе на обід.

Проповідь Преосв. Митрополита в Успеньскій церкві.

Слїдуючого дня, 6. вересня, припадала недїля. Парох Успеньскої церкви крил. о. Давидяк запросив Митрополита до свого храму на торжественний молебень з причини щасливої охорони Львова від бомбардованя. Отсю вечірню і проповідь описує очевидець о. Микола Герасимович, парох Лешнева, слїдуючими словами:

„Коли я прийшов, вечірня вже правилась і я застав Преосвященного в захристиї. Сидїв, опершись на кріслї, глубоко задуманий. Лице було так серіозне, що навіть усмішка, якою мене поздоровив, не вспіла розігнати глубокої поваги і задуми. Не зближаючись до Преосвященного, пішов я за престол і тільки на окреме запрошенє о. пароха станув до молебна. Церков була битком наповнена. Брацтво з сино-жовтими стяжками стояло біля престола Матери Божої, а між народом можна було бачити салдатів і кількох російских офіцирів. Аж пізнїйше довідав ся я, що прийшли вони в товаристві звісного Колдри і Бендасюка, отже мусїли бути вислані від охрани. В молебни брали участь два-три священики менї незнакомі, — як опісля сказано, випущені Москалями з львівскої вязниці. Відтак вийшов Преосвященний до престола Матери Божої і звідтам держав свою проповідь“.

Зміст проповіди, пише о. Герасимович, був слїдуючий“.

„Зійшли ся ми, мої Возлюбленї, нинї, щоби зложити подяку Всевишньому Богу за чудесну, що так скажу, охорону нашого престольного міста Львова від можливого знищеня або й заглади. Бо велике нещастє грозило нам. Досить поглянути на ті околиці, куди перелетїла страшна воєнна буря, щоби пізнати, яке нещастє оминуло нас за ласкою Господа нашого Ісуса Христа і через молитви і покров Пресв. Богородиці, в котрої храмі ми отсе молимось. Довкола нас страшне знищенє, цїлі села зруйновані, а деякі зникли з лиця землї. Хати попалені, майно понищене, тисячі родин зруйнованих. Многі родини пороз-

бігали ся в переполоху; родичі не знають, де ділись діти; діти, де ділись родичі; народ в розпуці покинув рідну стріху, утікаючи; а многих не стало між нами. Тому велику вдячність винні ми Богу, що зістали охоронені серед того страшного пожарища. А сю вдячність покажемо побожним і чесним житєм і молитвою. Мусимо чувати і горячо молитись, бо не знаємо ні дня ні години, коли нас Бог покличе до себе. І в часї мира має кождий християнин обовязок так жити, щоби був готовий умерти. О скілько більше в часї війни. Смерть грозить нам з всїх усюдів. З одної сторони меч і куля і страшне орудє знищеня, а з другої сторони тяжкі слабости і зарази, які є невідлучними товаришами всяких воєн. Ми ще не знаємо і не перечуваємо, які нещастя можуть нас ждати. Тому взиваю вас, мої Возлюблені, молїть ся горячо до Бога. Молїть ся за ваші родини і за св. церков. Молїть ся за ті мілїони, які з оружєм в руці стоять проти себе, стоять перед лицем смерти. Многі з них втратять житє. Не одні умруть нерозкаяні, в тяжкім грісї, в ненависти. За всїх прошу молїть ся! І за тих, що борють ся по сїй, чи по тамтій сторонї, бо ми всї, мої Возлюблені, через Христа є братьми і потребуємо божого милосердя. Користаймо з нагоди, коли тепер за божим допустом упали кордони, щоби ми могли себе близше пізнати, а може будемо могли і дати дещо одні другим. Вони прим. нам свою релїґійність і побожність, а і ми могли би їм дещо доброго подати. Однак мусимо себе пізнати, хоч в многім ми є подібні до себе. У них відправа така сама, як у нас; вони називають себе „православні“, і ми є „православні“. Та наше православє

є церковне, їх православе державне, що так скажу „казьонне“ (себто царске), — значить: вони опирають своє православе на силї державній, а ми знов черпаємо ту силу в єдности з католицкою церквою, через котру спливає ласка божа і в котрій є правдиве жерело спасеня. Се ми можемо їм дати; а я зі своєї сторони — говорю се і перед декотрими з них — є готов до всяких жертв, і коли схотять, найдуть в менї в кождім часї відданого пастиря, навіть з посвяченєм власного житя. — Виж, мої Возлюбленні, памятайте, що ви є дїтьми сеї св. церкви, що ви є злучені з нею і черпаєте з неї своє щастє, бо вона є жерелом всяких ласк. Єї держіть ся кріпко, хотяй би мали для неї й много посвятити, а навіть власне житє. Молїть ся о се і відносїть ся до всїх з любовю. Останьте вірні своїм ідеалам: своїй католицкій церкві, цїсареви і народови, — а коли будете так молитись, то вскорі настане всїми нами так пожаданий, а для світа конечний мир! Амінь“.

Поява Митрополита в тій тяжкій годині серед вірних, єго повага і симпатична личність, кріпка віра в правду божу, щирі і з серця пливучі слова зробили на всїм зібранім народі величезне вражінє. Всї виходили з піднесеним духом, з вірою і надією, що Бог нас не оставить. Сю хвилю і настрій змалював очевидець, сотрудник „Дїла“, в гарнім фейлєтонї „В переломовій хвилї“, що мав слїдуючого дня появитись, а опісля передав їх ще й поет Богдан Лепкий в віршу „В св. Юрі“ (переносячи акцию до церкви св. Юра). Для зображеня тої хвилї подаємо тут першу поему.

В переломовій хвилї. Переломова хвиля, велика, безмежно смутна хвиля. Гей, деж ти поділа ся, радосте — перших розмайних днів!?

Безлюдде й вистрашена самотність довкола нас.

Хто розжене наш смуток, хто спинить рясні сльози, хто кине промінь світла між нас?

Зближаєть ся вечірня, вереснева година.

У старинним Успеньскім храмі горять лямпади.

На ступінях престола — в митрополичій короні, із жезлом в руці станув наш Митрополит. Смуга болю пробігає по його достойнім, марморнім чолї. Через церковні вітражі ллють ся останні мерехтячі пасма заходячого сонця, золотою лентою стелить ся по стїнах сонїшна мережка, на лямпадах знїмають ся огненні язики... Народ у німій, благальній молитві припав до студених камінних плит. В сутїнях церковної навп тихо плаче пригнїчена, важким лихолїттєм прибита народна душа.

Шепотом пливе притишена скорбна молитва. Хрустальні сльози котять ся з очий Пастиря-Митрополита. Він мовить: Знялась над нашою країною буря-хуртовина, зібрались огненні тучі, вдарили громи. Зруйновані цвитучі городи, спалені і знищені садами умаєні села. Безприютний народ даремно шукає своїх хат, руїна і нужда довкола.

У боєвих лїніях стоять наші рідні батьки, брати і сини. Не одна сотка, не одна тисячка із них поклала вже свої буйні голови.

Але ми у сїй преважній хвилї піднесїм свої очі у гору! Пурпурою палає небо. Молїм ся... молїм ся за наших братів, за тих, що з сього й з того боку Збруча по волї призначеня стоять напроти себе у бою великім...

Молїм ся... і не тратьмо Віри і Надії!

Чей із руїн попелищ як Сфінкс повстане наш многострадальний народ до нового, буйнійшого, повнійщого, кращого житя.

Таж не даром кровця ллєть ся!?

Не тратьмо Віри і Надії![1])

Та як гарне було вражінє Архиєрейскої проповіди на нашім народї, так з другого боку викликала у царских чинів страшне розяренє, начеб ображала і підбурювала проти російского православія. Зараз другого дня явив ся у Митрополита ґубернатор гр. Шереметієв і заявив, що Архиєрея обвиняють у виступі з церковної катедри проти російского православя. І від того часу було вже постановлено, щоби за кару вивезти Митрополита зі Львова. Се потвердила опісля „Прикарпатская Русь“ (з 2. жовтня 1914, ч. 1420) в озлобленій статї „Митрополитъ Шептицкій и русское дѣло“, ось якими словами (в переводї): „В найблизше свято по переходї міста Львова в російскі руки гр. Шептицкий виголосив в св. Юрскім соборі[2]) проповідь, в котрій сказав буквально слїдуюче: „Кордон упав, ми обєдинились з нашими братьми (читай Українцями!). І у них таяж віра, що у нас, і тойже обряд. Они зовуть себе православними, і ми православні. Но їх православє государственне (державне), синодальне, казьонне, але наше лучше і висше, бо ми

[1]) Ся річ мала появитись в „Дїлї“ другого дня, 7. вересня 1914. Однак тогож дня явив ся в редакциї воєнний віцеґубернатор Фатіянов і закрив часопись. Наслїдком того появилась она аж 23. червня 1915 в ч. 1. „Нового Слова“, котре по уступленю російского війска зачало у Львові виходити.

[2]) Прикарпатская Русь подає тут хибно св. Юрский храм замість Успеньского.

католики, признаючі головою папу. Наш обовязок є, дати їм все наше і лучше, — наш обовязок боротись за нашу віру до послідної каплі крови". Ся проповідь явилась на ділї отвертою провокациєю российского релїгійного чувства і була причиною арешту на найгіршого ворога і гонителя галицко руського духовеньства"[1]).

Друге вивезенє і засланє Преосвященного Митрополита.

Хоч проповідь Митрополита в Успеньскій церкві розгнївила противників, то не містила она поза вивисшенє своєї церкви над инші, котре

---

[1]) „Прикарпатская Русь" добачила в архиєрейских словах „государственне, синодальне, казьонне православє" провокацию і обиду российского релїгійного чувства. Однак учений історик Мілюков (міністер революцийного правительства в Росиї) каже в своїх „Очеркахъ по исторіи русской культуры" о устрою православної церкви ясно: „Духовний стан не творить окремої держави і повинен на рівнї з другими підчинятись загальним державним установам". Такою правительственною установою, через котру зверхна управа церкви входить в склад загальної державної управи явив ся, по словам проф. Знаменского, святїйший синод, соборне лице, що вступило на місце святїйшого патріярха і було другими восточними патріярхами признане їх братом. Головна причина, яка руководила Петром Вел. при сїй реформі, була ним цїлком отверто висказана в Духовнім Регламентї: „Коли нарід увидить, що соборне правленє (значить: святїйший синод) установлене монаршим указом і сенатскою постановою, то остане в смирности і втратить надїю на поміч духовеньства в бунтах". Тут сказано отже ясно, що святїйший синод православної церкви є введений від правительства і має єму безуслівно підчинятись, — тому в словах нашого Архиєрея не було нїчого невірного або обидливого для православя.

з догматичного і особистого становища було зрозуміле, нічого обидливого, що заслугувало би аж на кару вивезеня. Тому зарядили они в митрополичій палаті строгі ревізиї, щоби таки найти якусь провину.

Перша ревізия впала 12. вересня, в суботу, о 7 год. вечером. Всю палату окружили довкола салдати з остро набитими крісами і не випускали нікого з неї до 10 год. в ночи, як довго тревав там трус. До середини увійшли два офіцири, один цивільний урядник і трох жандармів, та переглянувши всякі річи забрали богато паперів, Разом з сим опечатали консисторску канцелярію і регістратуру, і поставили перед ними сторожу.

Слідуючого дня, в неділю, відправив Митрополит в церкві св. Юра торжественну Службу Божу, а по ній оголосив в гарній проповіди численно зібраним вірним вступленє на римский престол нового св. Отця, Венедикта XV. Між Службою Божою і проповідею лежав Митрополит довший час хрестом перед царскими вратами; та хоч весь храм був повніський народу, то в часї сеї молитви Архиєрея панувала незвичайна тишина і спокій. Знать, вшанувала паства глубоку молитву свого Пастиря в тяжку годину смутку і горя, що навіть придушеним віддихом не хотїла перешкодити єго чувству. В часї Служби Божої і проповіди сиділи в крилошаньских сталях (лавках) висші російскі офіцири, приглядаючись і прислухуючись всему. Було очевидне, що і сама особа Архиєрея і проповідь та богослуженє зробили на них велике вражінє, — бо коли Митрополит виходив з церкви, они підійшовши до него цїловали святительский єго перстень.

В днях 14. і 15. вересня перешуковали чиновники консисторску реґістратуру, а найбільше глядали за одним актом з конґреґациї de propaganda fide, котрого число найшли припадком в списї. Гадали, що в нїм найдесь щось дуже важного. В тій цїли спровадили навіть попередного реґістранта о. Семкова з Міклашева і сей відшукав їм бажаний акт з р. 1903, в котрім повідомляла римска курія про іменоване кардинала Лєдоховского префектом пропаґанди. Розуміє ся, ся невдача була для чиновників дуже немила, однак она не здержала їх від наміреного дїла.

Того самого дня, 15. вересня, у вівторок, надійшов до св. Юра коло 11. год. перед полуднем більший віддїл війска, обставив всї двері палати, а офіцир заявив Преосв. Митрополитї, що є інтернований. Архиєрей зрозумів, до чого оно йде, і тому візвав зараз о. офіцияла Білецкого і віддав в єго руки заряд епархії. Від того часу не вільно було вже нїкому приходити до Архиєрея або зноситись з ним письменно. В першім покою сидїли жандарми і слїдили за всім пильно, ишли за Архиєреєм, коли удавав ся до каплицї на молитву або до города, проводили служачого, що приносив їду, і оглядали всї тарелї, чи за ними не криєсь яке письмо. В часї сеї смути звернув ся о. Офіциял до найповажнїйших мужів, щоби вдали ся в річ; але все було даремне. Одні побоювали ся самі за себе, другі......

В дни 19. вересня, в суботу, коло 10. год. з рана зявив ся в палатї ґубернатор гр. Шереметієв і заявив Митрополитї, що буде вивезений в Росию. На приготоване в дорогу дав дві годинї часу, тай ще згодив ся (на запит Митрополита),

що може взяти з собою трох людий: о. д-ра Боцяна як сповідника, Василіянина братчика Ґродского і одного слугу. Всї були приготовані їхати на Сибір. О 12. год. заїхали два автомобілї: один на особи, а другий на річи. О. Офіциял бажав ще в послїдну хвилю бачитись з своїм пастирем, однак офіцир, що сторожив в передкомнатї, показав рукою під свою шию на знак, яка кара чекала би єго за се, наколи би позволив. Тому станув о. Офіциял коло сходів і коли Авхиєрей сходив на долину і вступив по дорозї до каплиці, щоби ще помолитись перед Найсв. Тайнами і набрати в молитві сили до далекої і тяжкої дороги, — подав єму Архиєрей в переходї велику коверту з грішми, а на нїй були написані отсї памятні слова:

О. офіциялови Білецкому вітавляю мої гроші 5.750 К і цертіфікат на 28.437 К і гроші 115 франків. Не позволено менї з нїким видїтися — вивозять мене в глуб Росиї. Прошу о опіку над домом і садибою. — Всїх Отцїв і Братію сердечно пращаю — перепрашаю всїх, котрих я може скривдив або згрішив. Молїть ся за мене. Най Вам всїм Бог благословить.

Пращайте.

Съ нами Богъ.

Андрей
митрополит.

Львів, 18. IX. 1914.

У всїх культурних державах є принято, що навіть злочинцеви засудженому на смерть позваляють перед страченєм, видїтись з ріднею, попращатись і зробити завіщанє зі свого майна.

Однак нашому Митрополиті, високому достойникови церкви і горожанинови чужої держави, відказано того. Оттих пару слів, списаних побіжно на коверті, було все завіщанє і пращанє, а надією на ліпшу будучність слова: „Съ нами Богъ“. Ся історична коверта, документ нашого мучеництва, хоронить ся в митрополичій скарбници в св. Юрі.

Позаяк вся річ склала ся несподівано і час виїзду був короткий, тому й не могла ся страшна вість дійти до відома ширшого населеня міста. Всеж таки розходила ся она скоро і вражала всїх болючо. І всї, що лиш дізнали ся про неї, священики і народ, спішили до св. Юра, щоби бачити ще і попращати дорогого Пастиря. Хвиля, коли Архиєрей з товаришами вийшов з палати і всїдав до автомобіля, була вельми трогаюча. Зі всїх очий лялись рісні слези, подвірєм поніс ся голосний плач і голосїнє, всї горнули ся до воза, щоби уцїлувати ще святительскі руки на пращанє — може вже й на завсїгди. Тяжко було довше дивитись на сей печальний образ і крівавити серця, і тому велїв капітан рушити поїздови, щоби відірватись від тої прикрої сцени. В сїй хвили впали всї на колїна і витягнули руки, молячи благословеня. Тронутий Архиєрей благословив свою рідну паству і розсилав рукою пращальний привіт, а за малий часок майнув поїзд і весь образ зник з очий[1]).

---

[1]) Події від першого вивезеня Преосв. Митрополита аж до побуту в Київі (враз з вражінями з сего міста) списав братчик о. Ґродский в своїм дневнику „З днїв московского наїзду“, оголошенім найперше в „Українськім Слові“ з р. 1915 чч. 73—80, а відтак в „Ниві“ з р. 1916, ч. 1.

В пару місяців опісля відкрила царска поліция в митрополичій пивниці замуровані сховки, де найдено укриті дорогі мітри і другі дорогоцінности катедральної церкви, а дальше урядові документи та приватну переписку і письма Митрополита. Розуміє ся, сі акти дотикали справ церковних або особистих, а зовсім не входили в державні діла Росиї. Однак царский уряд забрав їх, надіючись, що найде в них важні політичні річи[1])

---

[1]) „Новоє Время" ч. 14.262 з р. 1915 в „Вістнику Союза" з 19. грудня 1915, ч. 57–58.

V. Доля Преосв. Митрополита на засланю.

Опускаючи свою палату, Архиєрей не знав, куди єго вивозять. Так само не знала сего і пращаюча єго львівска публика. Аж по виїзді з св. Юра сказав капітан, що їдуть автомобілем до Бродів, а з відтам переїдуть желїзницею до Києва. В Бродах станули перед вечером, пересїли в сальоновий ваґон, котрий казав гр. Бобриньский дати, і дістали ся по дуже повільній їзді аж на другу північ (себто з 20. на 21. вересня) до Києва. Тут перевезено всїх до гостинниці „Контіненталь" і поміщено в трох комнатках. Архиєрей оставав під строгим надзором жандармів, що стояли під єго дверми і вікном, та не міг з комнати виходити. Але товариші мали свободу і могли довільно ходити і оглядати місто.

Третого дня по приїзді, 23. вересня, прийшов о 9. год. вечером ротмістр жандармериї і заявив, що виїдуть о 12. год. в ночи в Нижний Новгород, а дальше пояснив, що будуть жити там на власний кошт. Се поясненє змінило весь плян дороги. Архиєрей мав при собі лиш австрийскі гроші, котрих росийскі банки або зовсїм не при-

нимали або платили за них дуже маленько (за одну корону лиш 20 копійок), — а з сего виходило, що удержанє чотирох осіб було би тяжке і стояло би за богато гроша. Супроти того заявив Архиєрей, що зрікає ся з призволеного єму права мати при собі трох людий, а задержить лиш одного слугу. Так виїхав Архиєрей сам в дальшу дорогу, а ректор др. Боцян і братчик Гродский мусіли зі смутком вертати до Львова.

Про дальшу долю, яку перебував Архиєрей на чужім засланю, маємо лиш скупі вісти. Се тому, що Архиєреєви не вільно було сходитись з людьми, тай письма єго стояли під острим дозором властий. Зрештов, Архиєрей не нарікав ніколи на чашу, яку єму Господь подав, а противно переносив спокійно і мужно своє горе, та старав ся ще ободряти і потїшати своїх земляків, що розсїяні по далекій Росиї і Сибирі тяжко страдали. Але вже і з тих скупих вістий можемо розуміти, що єго житє було дуже прикре. Ми хочемо подати хоч короткий образ того, що нам звісне. Може бути, що колись пізнїйше опишемо ті річи ширше, на основі оповідань а може й яких записок, наколи би їх від Преосв. Архиєрея одержали.

В Нижнім Новгородї був Преосв. Архиєрей дуже коротко, бо вже 30. вересня перевезено єго під жандармскою ескортою до Курска і поміщено в гостинници Полторацкого[1]). Але позаяк побут в гостинници був для полоненого дуже неспокійний, то переведено єго до приватного мешканя і поміщено в якійсь низкій і вузкій комнатї на 4. поверсї. Там заборонили єму сходити ся з ким

[1]) Віденьске „Дїло“ з 24. жовтня 1914, ч. 6.

небудь, читати ґазети і писати листи. Відказано навіть просьбі місцевого римо-католицкого священика, щоби міг часом відвідати єго. Виходити на місто позволяли лиш дуже рідко, тай то в супроводі сторожі, а книжки міг одержувати з мійскої бібліотеки лиш такі, що мали призвіл ґубернатора. Розуміє ся, що і в сій кватирі стерегла єго заєдно поліция[1]). Дикість посунено так далеко, що коли Преосвященний хотів часом для піднесеня свого духа зайти в церков, то православні духовні заборонили єму туди вступу. За се нелюдске поведенє обурила ся була навіть росийска ґазета „Колоколъ" вказуючи, що з так „великим чоловіком" належить поступати з всякою приличностю[2]).

Під днем 24. падолиста 1914 прислав католицкий парох з Курска о. Уліньский ось таке письмо до ґазети „Курієра Литовского": „Вкінци завдяки зглядности курского ґубернатора одержав я дозвіл як парох католицкої церкви відвідати нині перший раз інтернованого в Курску львівского гр. кат. Митрополита гр. Шептицкого. Розмову з ним мусів я вести в державній (себто росийскій) мові в присутности урядника поліциї. Єго Ексцеленция Митрополит був дуже врадуваний та покріплений на дусі вістею, яку я єму подав, що від тепер вільно єму бувати в костелі на Службі Божій, та приступати до сповіди і св. Причастя"[3]).

---

[1]) Віденьске „Діло" з 7. XI. 1914, ч. 8 (за „Южнымъ Краемъ"). „Вістник Союза визволеня України з 31. XII. 1914, ч. 5–6.

[2]) „Ukrainische Nachrichten", Відень, з 19. лютого 1915, ч. 22.

[3]) Віденьске „Діло" з 30. січня 1915, ч. 4.

На різдво, з початком січня р. 1915 (нов. ст.), відвідав Преосвященного — по великих заходах і за призволенєм аж самого архикнязя Миколая Миколаєвича — о. др. Боцян зі Львова і привіз єму одїж, книжки і гроші. Оба відправляли все празничне богослуженє і не треба казати, якою розрадою був для души Архиєрея сей приїзд доброго друга з далекої вітчини. Через весь час побуту сидїв разом з ними полковник жандармериї і уважав пильно на кожде слово розмови. Та сю смілість переплатив др. Боцян в чотири місяцї опісля вивезенєм в Сибір до Минусиньска, єнїсейскої ґубернїї.

Нове мешканє в низкій і нездоровій комнатї, без нїякого руху, відбивало ся — як писала російска ґазета „Южный Край" — дуже шкідливо на здоровлю засланника, так що терпів заєдно на біль голови і загибав в сїй неволи. Наслїдком того вислав Архиєрей письмо до мінїстра внутрішних справ в Петербурзї з домаганєм: щоби поставлено єго перед суд, а коли винен, щоби радше заслали на далекий Сибір, бо теперішного житя не може видержати і готов задля браку воздуха і руху згинути[1]). Колиж се письмо не помогло, внїс наш Архиєрей скаргу через „Червоний Хрест" в Женеві на нечувані знущаня, які приходить ся єму терпіти як российскому бранцеви[2]).

Вивезенє і строге поведенє з Архиєреєм визвало в широкім світї велике спочуванє єму. Римский Престол запротестував від першої хвилї проти увязненя, а опісля вислав св. Отець ще

[1]) Віденьске „Дїло" з 20. лютого 1915, ч. 7.
[2]) Віденьске „Дїло" з 15. мая 1915. ч. 19.

власноручне письмо до царя і просив о освободженє. Так само запротестувало австрийске правительство проти того безправного чину. Дуже горячо станув за своїм Пастирем весь україньский нарід. На заходи наших послів звертало ся австрийске мінїстерство многократно через неутральні держави до царского уряду і старало ся вимогчи заміну Архиєрея за российских полонених. І наші братя в далекій Америці скликали в дни 8. грудня 1914 в Філядельфії під проводом епископа Сотера Ортиньского великий зїзд своїх краян з 400 наших кольоній в Злучених Державах та вислали в сій справі два представленя: одно до американьского президента Вільзона. а друге до австрийского мінїстра справ заграничних[1]) Оба правительства робили все можливе і напирали на виміну; а стараня їх піддержували дуже поважні круги в самій Росиї, як „Славяньске Общество“ в Петроградї[2]). Але царский уряд противив ся завзято освободженю вязня, закриваючись тим, що справа Митрополита Шептицкого є першорядної полїтичної ваги, що в забранім митрополичім архиві найдуть ся певно важні документи, вимірені проти росийскої державности. Тількиж дивно, що до розгляду так небезпечних актів не брав ся уряд через більш півтора року, а назначив до сего окрему комісию аж весною р. 1916[3]). За всім тим стала справа нашого Архиєрея голосною в цїлім світї:

---

[1]) Віденьске „Діло“ з 15. мая 1915, ч. 19.

[2]) „Вістник Союза“, Відень з 16. сїчня 1916, ч. 65—66 (за „Кіевскою Мыслею“). „Ukrainische Nachrichten“, Відень з 19. лютого 1915, ч. 22.

[3]) „Вістник Союза“ з 9. липня 1916, ч. 106. — Тамже з 13. серпня 1916, ч. 111.

всюди писали часописи про нашого Мученика, описували житє і діла, славили єго характер, подавали вісти про тяжкий побут в тюрмі і захитане здоровлє, та поміщували не раз портрети[1]).

Здає ся, що голос всего світа був причиною, що по осьми місяцях дуже прикрої вязниції облегчено єго долю. В червни 1915 позволено Архиєреєви перенестись на нове мешканє з городом, уладити в своїй хаті каплицю, виходити деколи (розуміє ся під дозором) на прохід і до сповіди, та читати ґазети і книжки. Всеж таки не міг сходитись з людьми, хоч наших полонених було много в тамтих сторонах, одержував дуже маленько вістий з краю, а через те оставало й дальше єго житє самітне і прикре[2]).

Однак сеї муки було ще за мало. По дворічнім побуті в Курску перевезено Архиєрея 20. вересня 1916 під конвоєм поліциї в Спасо Ефиміївский монастир в Суздали, котрий уважав ся здавна за остру духовну тюрму, в якій запирали сектярских провідників і релїґійних злочинців[3]). Тут поміщено єго під дозором 5 до 6 стражників в малій келії, що находилась в передкімнаті настоятеля, заборонено відправляти богослуженя, користати з книг і переписки, говорити навіть з монахами і стражаками, та виходити поза огорожу монастиря. Але сеї жорстокости було вже за богато і российскій суспільности, і тому внесла

---

[1]) „Вістник Союза“ з лютого 1915, ч. 9--10. — Тамже з 12. грудня 1915, ч. 55—56.

[2]) Картка Преосв. Митрополита до крил. Чапельского в „Ділї“, Львів з 10. XI. 1915, ч. 90.

[3]) „Вістник Союза“ з 8. жовтня 1916 (з витягами „Нового Времени“).

поважна ґрупа послів в дни 29. падолиста 1916 в Державній Думі широкий запит до мінїстрів: чому держать Митрополита як „цивільного полоненого“, остаючого у внутрі Росиї, в суперечь законам в увязненю, коли не має до сего правної конечности, — чому в супереч законам віднято найвисшому достойникови унїятскої церкви право сповнюваня єго віроісповідних обовязків[1]).

По сїй інтерпеляциї приказало мінїстерство перезти Митрополита в Ярослав[2]). Але і тут доля єго не була богато лучша. Єго поміщено в приватнім мешканю в повнім відокремленю на одній тихій улици в подвірю і позволено устроїти там каплицю для відправи богослуженя. За те придано для надзору трох полїцаів, з котрих один стояв на дворі, а двох находили ся в самій кімнатї, заборонено з ким нибудь сходитись або переписуватись і читати книжки, а позволено ходити до костела, віддаленого кільканайцять кроків, лиш раз на дві недїлї до сповіди. Лучило ся таке, що коли по приїздї в Ярослав пішов до римо католицкого костела висповідати ся, проводило єго туди аж пятьох чиновників, — а навіть коли ступив до прилягаючої з костелом ризниці задля сповіди, станула і там в дверех полїция через весь час відбуваня тайни. Зібраний в костелї нарід, видячи сю сумну сцену, почав на се плакати і голосно ридати![3]) В сїй вязници погіршило ся

---

[1]) „Вістник Союза“ з 1. сїчня 1917, ч. 131 (з наведеною з петроградскої „Рѣчи“ дословною інтерпеляциєю).

[2]) „Вістник Союза“ з 14. сїчня 1917, ч. 133.

[3]) „Дїло“, Львів, з 18. марта 1917, ч. 64 (з виїмками ґазети „Утро России“). — Розмова Архиєрея з кореспондентом „Утро России“ в „Дїлї“ з 29. цвітня 1917, ч. 99.

значно здоровлє вязня, викликувало поважні побоюваня і потребувало постійної лікарскої помочи. Тому піднято в росийских висших кругах поновно гадку, щоби перевезти єго в полудневі сторони[1]). А деякі посли Думи звернули ся до місцевого ґубернатора з просьбою, щоби їм позволив відвідати Архиєрея та переконати ся о єго здоровлю і обходженю ся з ним; але сїй просьбі відказано[2]). В сїй тюрмі страдав наш Архиєрей тїлом і душею вже до останка, — аж до того дня, коли зі всїх народів в Росиї спали кайдани і вибила година свободи...

---

[1]) „Вістник Союза“ з 11. лютого 1917, ч. 137.
[2]) „Вістник Союза“ з 19. марта 1917, ч. 142.

VI. Як відчув наш нарід заслане Преосв. Митрополита.

Вість про вивезенє і засланє Преосв. Митрополита переразила дуже болючо весь нарід і духовеньство. В цілім краю лютилась страшна буря війни, всюди ишли пожоги, смерть і вопіючі кривди. В тім тяжкім часї шукав нарід поради і помочи та звертав ся серцем до свого Пастиря, що він за ними постоїть. А тимчасом не стало їх Опікуна, і церков і нарід були в тій страшній годинї лишені сиротами, без нїякої опори, віддані на поталу найгіршої судьби. Сю втрату відчув весь нарід дуже важко: всюди говорив лиш про горе Архиєрея, плакав за ним і благав Господа о змилованє.

О кількож то лих зазнали ми в тім часї, — в кількиж то справах відчували ми брак єго особи!

Зараз з початком війни кинули якісь темні духи, начеб на даний знак, на наш нарід пятно державної зради і старались всїх і вся настроїти ворожо на нас, — дарма, що великий загал нашого народа був національно освідомлений і знав добре куди єму йти, що спішив з одушевленєм в ряди війск, ба й творив добровільні відділи Сїчових Стрільцїв, надїючись добути собі крашої

долї. І наслїдком сеї лукавої клевети кількож то наших щирих людий, інтелїґентів і селян, понесло неповинно найбільші терпіпя!

А що дїяло ся по входї царских війск? Царскі власти накинулись найбільше на наше гр. кат. духовенство і церков. Вже передше було богато священиків урядово вивезених з краю, а многі виїхали таки самі, знаючи, що їх чекає, — так що духовні ряди у нас були дуже прорідились. Але і над осталими почав ся справдїшний судний день. Наперед заслано Преосв. Митрополита, а за ним стали забирати множество наших духовних і вивозити в далекі сторони. Не було тижня, майже дня, щоби не йшли нові жертви на засланя. Не мало священиків крило ся без кута і хати перед царскою охраною, а їх жінки і дїти тулились в комірнім по сїльских хатах. Сї муки, які наш клир тодї перетерпів, змалював лат. Архиєрей на засїданю одного комітету ось такими словами: „Найбільше переносить тепер руське духовенство; волосє стає на голові, що ті бідні люди мусять тепер терпіти; їх усувають з парафій, арештують і вивозять до Росиї, а їх бідні жінки і дїти здані на нужду і поневірку". Після того насилано на наші парохії росийских „батюшок" і змагано вводити насильно росийску церков. Однак наш нарід опирав ся мужно сим затіям: в премногих селах не пускав чужих настоятелїв до своїх церков, їздив в депутациях до консисториї і ворожих властий та просив о поверненє їм давних духовних, а коли вже не міг відперти насильства, ходив милями на другі села до своїх правних священиків. Тай в сїм станї бачило ся, як тисячі наших селян за свою вірність католицкій церкві і свому наро-

дови були забирані і вивожені в далекий Сибір. Всї ті мученики, як духовні так селяни, се справдїшні герої віри і великого духа, — они наша гордина перед світом, они світила і взори для будучих поколїнь. Слави їх не годна затемнити жмінка відступників, котрі всюди і в кождім народї найдуть ся. — І ось в такий тяжкий час не стало у нас Преосв. Митрополита, котрий своєю повагою підняв би перед чужою властею смілий голос і постояв за права своєї церкви і народа!

Не менший брак нашого Пастиря відчули ми й по уступленю царских війск. Передовсім не мало наше духовеньство, котрому серед руїни народа і церкви припала дуже важна задача, кріпкого проводу і попертя в своїй працї в горі, а через те не йшла робота, мимо доброї волї клиру, так як би йти повинна. Свідками сего многі збурені і ограблені церкви, спалені приходскі доми, знищені села і безліч нещасного народа, пропадаючого на згарищах або на скитаню. А що до загальних справ українського народу? Положивши такі жертви на полях боїв і в своїх майнах для общої справи, жили ми в повній надії, що тепер оцінять значінє українського народа і гр. кат. церкви, та настане для нас час кращої долї. Ми надіяли ся кріпко, що знищена війною земля наша одержить скоро належну відбудову, що нарід втративши на боєвих полях що найкращі свої сили буде в нагороду за те сильно піддержаний, що ми дістанемо вкінци повні права і станемо господарями на своїй земли. Ми були також певні, що по занятю сусїдного Холму і Волинї підемо й туди, понесемо нашим братам світло рідної просвіти та привернемо там давну греко

католицку церков і сповнимо ще наше давне історичне посланництво зближеня і зєдиненя східної церкви з католицкою. Ми надіяли ся на се в імя нашої справедливости, а відтак з оглядом на загальний інтерес народів. Однак час минав, а наші надії не сповняли ся. І згодом стали ми бачити, що в висших кругах не доцінюють ваги україньского народа і гр. кат церкви, що правний стан нашого народа в краю не то не поправляв ся, але ще й погіршав, що в наших народних і церковних справах западали не раз рішеня без вислуханя нашого голосу і проти нас. Разом з тим зазнали ми, що нашої униятскої церкви не допущено в холмску землю, тай спинено всяку нашу працю на Волини. Супроти тих прикрих подій відчули ми тяжко, шо в сих часах, коли рішалась доля народів і коли наші противники пильно заходили ся коло справ в рішаючих кругах, ми не мали там ніякого голосу, — і ми боліли, що не було серед нас нашого верховного Пастиря, котрий би повагою і впливом свого високого становища, церковного і державного, розкрив нашу справу в найвисших кругах, підніс там єї вагу і сильно заступив ся за своїм окровавленим народом і від давна доптаною мученичою церквою. Все те бачила і розуміла наша суспільність, а той невідрадний стан затіснював ще більше давну єї звязь і почесть для вязненого Пастиря.

VII. Освободжене Преосв. Митрополита і побіда доброї справи.

Але „непонятні суть суди Господні і недослідимі єго дороги". Коли чорні хмари здавались грізно нависати над нашими головами, коли деякі почали вже попадати в зневіру, що буде дальше з нами і чи побачимо коли у себе нашого Пастиря, стало ся нагло те, чого був би ніхто не спогадав і не надіяв ся. Дня 16. марта 1917 розніс телеґраф по світі вість: що нарід всеї Росиї підняв ся, що цар упав і мусів зречи ся престола.

І сповнили ся віщі слова нашого ґенія Тараса, котрий уповаючи завсе на справедливість Бога і на правду свого народа пророк:

Розкують ся незабаром заковані люди,
Настане суд...
Ми віруєм Твоїй силї
І слову живому
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклонять ся всї язики
Во віки і віки.

Увязнений Митрополит дізнав ся о сїй подїї з часописий. Відтак виразив ся перед одним ко-

респондентом, що „той день, коли довідав ся про побіду великої революції, уважає одним з ліпших і гарнійших днів свого житя, та радіє за Росію, котра добула собі свободу“[1]).

По такій державній зміні відніс ся св. Римский Престол зараз до нового росийского правительства з просьбою о освободженє Архиєрея. Правительство згодило ся на се, а за пару днів повідомив ярославльский комісар достойного Вязня, що він вже свобідний. Так стало ся, що по тяжких страданях і тюрмах Бог дав єму там діждати подій, котрі стали найбільшою радощію для єго житя. Від тоді перемінив ся побут Преосвященного в Росиї наче в один величавий похід.

Найперше віддала Архиєреєви справедливість росийска суспільність, осуджуючи в численних голосах своєї преси довершене на нім безправство і признаючи єму слушність справи, тай заявляючи ті почуваня для достойної єго Особи прилюдно при всякій нагоді.

Між иншими писала петроградска „Рѣчь“ під днем 30 (17) марта 1917 таке:

> **Спокутований гріх.** Голову греко-католицкої церкви в Галичині, львівского Митрополита графа Шептицкого, який довго терпів у протизаконнім полоні, увільнено розпорядком тимчасового правительства й він повертає до рідного краю. Ся вість наповнить радістю серця всіх, у кім пристрасти не приглушили почутя права.
>
> Увільненєм голови галицкої церкви з полону й увязненя спокутовує нова Росія ще один гріх

---

[1]) „Утро Россіи“ з 28. III., 1917, ч. 71, в „Ділї“ з 29. IV. 1917, ч. 99.

свого старого правительства. З точки погляду права арешт і увязнене гр. Шептицкого не мали жадного усправедливленя. Старе правительство доконало акт вопіючого беззаконства.

На подібний акт насильства не зважили ся навіть німецкі військові власти. Голова церкви зайнятої та зруйнованої ними Бельґії, кардинал Мерсіє, лишаеть ся на вільній стопі та своїми пастирскими посланями поучає віруючих.

Крок старого правительства у відношеню до гр. Шептицкого був не лише незаконним, але й він був шкідливим.

Він був шкідливим, як усе те, що робило старе правительство в зайнятій нашим війском краіні, як кождий єго крок у цивільній управі Галичини. Сьому старому правительству обовязані ми руїною цілої галицкої епопеї.

Старе правительство, в котрого очах кожде щире й незалежне від сторонних вплпвів виконане свого горожаньского обовязку окремими особами було злочинством, не могло годити ся з поведенєм митрополита.

Жадаючи від усіх хлопскої підхлїбности та пониженя, воно не могло годити ся з тою незалежністю, з якою поводив ся голова церкви.

Світска власть чекала від нього зради державі. Синод і епископ Евлогій — зради церкви.

Зайнявши Галичину, наше старе правительство поважило ся відобрати у народа те, що йому найдорозше, його мову та його віру. Від митрополита воно чекало співділаня і благословленя.

Бог судив инакше.

Способи нашого старого правительства були добре відомі гр. Шептицкому й він не міг стати

по його боцї, зрадивши мову й віру свого народу. Але перед російским народом на совісти гр. Шептицкого нема гріхів, нема провини.

Нема провини в тім, що він, уроджений в иншій державі, був вірний своїй вітчинї й не захотїв зрадити її. Нема провини в тім, що він, вірний син і голова греко-католицкої церкви, не захотїв зректи ся її й підлягати Синодови та епископови Евлогієви. Він виконав лише свій обовязок, переконуючи своїх вірних не зраджувати свого рідного краю, не відступати від своєї віри.

Сю вірність свому обовязкови поставило старе правительство в провину митрополитови! Його полон і увязнене най ляжуть на совість надхнителїв гр. Володимира Бобріньского й епископа Евлогія. Нове правительство і в сїм разї не захотїло йти стежкою старого правительства.

Дїти сього народу, що полишили ся ще в живих, безсумнївно оцїнять сей акт запізненої справедливости відродженої до нового державного житя великої Росиї[1]).

А вже з найбільшим одушевленєм витав Архиєрея, де він лиш явив ся, україньский нарід. Заки одержимо повнїйші вісти, подаємо тут бодай деякі знаменні образки.

І так коли Преосвященний прибув по своїм освободженю 31. марта с. р. перед полуднем до Петрограда, вийшов напроти него премногий народ. Українцї явились з синьо жовтими відзнаками, панї держали цвіти в руках, україньскі жовнїри творили почстні шпалїри, а коли Архиєрей виходив з вагону, приняли єго всї грімкими окликами

[1]) „Вістник Союза“ з 13. мая 1917, ч. 150.

„Слава!“ Желізничий заряд отворив на двірци давні царскі сальони і тут привитали Гостя депутациї від всїх українських товариств і полїтичних партий, та представники Білорусинів, Литовцїв, російских униятів і Поляків. Перший промовив римо католицкий епископ Цєпляк, а відтак витали в горячих промовах заступники Українцїв і других наций. Митрополит відповідав на кождий привіт в тій мові, в якій витала єго депутация. Після того відвезли єго українскі жовнїри до палати католицкого епископа[1]).

Вечером того дня відбув ся в великій городскій сали концерт, даний українськими артистами і артистками бувшої царскої опери в честь Шевченка, на який запрошено й Архиєрея. Коли Митрополит явив ся на сали, повстала вся публика з місць і справила єму велику овацію. В антрактах приступали до Архиєрея провідники ріжних українських орґанїзаций і визначні мужі, та складали єму честь. Слїдуючого дня запрошено Архиєрея за збори аґрарного товариства і витано єго там окремою промовою.

Дуже вічливо приймали Преосвященного мінїстри нового правительства і старали ся слушні єго бажаня в церковній области сповнити.

З великою радостею принимано нашого Архипастиря в Києві, коли в половинї мая загостив туди. Там відбував ся саме великий українский національний зїзд. „Центральна Українська Рада“ зарядила у себе торжествене привитанє Архиєрея, на котрім явились заступники ще й инших укра-

---

[1]) „Рѣчь“ з 19. III. 1917 і „Дїло“ з 27. цвітня 1917, ч. 97. — „Українське Слово“ з 15. червня 1917, ч. 127.

їньских і культурних органїзаций, тай промовляли проф. Грушевский, М. Прокопович і панї Русова і Старицка-Черняхівска. Рівнож приймали Архиєрея збори селян і витали делєгати римо католицких Українцїв та українська молодїж середних шкіл, котра й подала єму на памятку побуту в Київі адресу оправлену в прегарну теку зі срібною таблицею і виритим написом: „Вірному Синови неньки України від органїзациї Українцїв середнешкільників". На богослуженю і проповіди зібрала ся так велика громада київських Українцїв, що не містила ся в церкві[1]).

І в Москві витала Архиєрея численна депутация тамошного українського товариства. З них явили ся многі в національних строях, тай були там й висші офіцири. На литургіях, відправлених Преосвященним, приступало богато російских і українских унїятів до св. Причастя.

Преосв. Митрополит задержав ся трохи довше в Росиї, щоби полагодити деякі важні церковні справи. Передовсїм виєднав у нового правительства **правне признанє греко католицкої церкви** в цїлій Росиї. Ся річ є незвичайної ваги. Вже передше мала зєдинена греко католицка церков в самім Петроградї поважних прихильників, котрі й основали були там тайну парохію. Приязно відносили ся до унії також многі круги серед українського народа, у котрих задержала ся ще давна традиция або котрі бажали собі незалежної від правительства гр. кат. церкви. З новим порядком в Росиї і з появою Преосв. Митрополита

[1]) „Кіевская Мысль" з 15. мая 1917 і „Дїло" з 31 мая 1917, ч. 125.

прибрав сей рух більші розміри. Наслідком того уважав Преосвященний конечним висвятити для росийских уніятів в Петрограді і Москві бувшого православного священика о. Фьодора, котрий вже давнійше приступив до католицтва, на епископа. В Київі знов відступила городска рада площу на будову греко католицкої церкви, тай в многих других місцях піднято стараня для основаня уніятских церквей і парохій. І є надія, що підняте боже діло піде там вперед.

Разом з тим подбав Преосвященний про обезпеченє нашої церкви в занятій через Росию галицкій области (в Тернополи, Чорткові, Станіславові і Коломиї). З окрема виєднав у нового росийского правительства, що відкликало накинених там православних священиків і заборонило православну аґітацию, — упорядкував справи опорожнених наших церков, а відвідавши місто Тернопіль поставив для частини львівскої диецезиї адміністратором крил. о. Володимира Громницкого з Тернополя (а до єго приїзду о. Бона), а для станіславівскої диецезиї о. Теодоровича, пароха з Пробіжної.

Так довершили ся там трудами Преосв. Митрополита в сім короткім часї річи, котрі можуть мати велике значінє на дальший хід нашого церковного і народного житя.

* * *

З горячим серцем витаємо Найдостойнійшого Архипастиря на нашій земли. Весь нарід молив і благав Господа о щасливий поворот, і та молитва була вислухана. Отворили ся двері вязниції, повалились вороги і в нагороду за свої страданя

вертає наш Пастир прославлений перед світом, осїяний авреолею мучеництва і довершених значних діл. Правда, в прикрім положеню приймає нарід свого Пастиря: серед руїн і згарищ, знехтований і кривджений в своїх правах. Але ми уповаємо, що з єго поворотом ступить в нас новий дух. І наш Пастир заступить ся смілим словом за нами де треба, розкриє в горі і перед світом наше зболїле серце і кривди, вкаже на значінє нашого народа і церкви, та упімне ся за нашу правду. Тай ми самі станемо під єго проводом з більшою свідомостю і бодростю до працї, а за сим й підуть наші дїла кращою дорогою — на добро нашої св. церкви і українського народа.

З нами Бог!

Львів в червни 1917.

НА ПРИВІТ ПАСТИРЮ.

(Евгена Мацелюха.)

Не стало одної Души...

Чому так сумно, так тужно
У сьвятоюрськім храмі сьвятім?
Чому так пусто, де нарід той,
Що спішив тут із ріжних сторін?...

Де сила, де міць, де огненні слова,
Що гомоніли у храмі тім?
Де є той могутний дзвін
Що кликав до віри, і братньої любви?
Де те сонце, що все кріпило,
Полумя мира, дух свободи?
Де той жар праці, жар надії і сили?
Чому посумнілі, журбою прибиті усі?

Чому не встане за нами слово правди,
    Могутне слово оборони?
Чому так многі-премногі
    Ідуть в тюремні окови?
Чому наша правда придоптана?
Мов при дорозї цьвітка похилена...
Чомуж се так? Чому се так?

Не дивуйсь! Бо не стало одної души!

В далекій, непривітній тюрмі
За права церкви, волю, свобóду
Стражда наш Пастир, що давав силу
І кріпив надії нарóду...

»Ох Боже, Боже! Глянь на Твою церкву сьвяту,
Так довго... так тяжко переслїдовану!

Не позволь їй довго страждать...
І не дай, не дай довго ждать
На Пастиря церкви Твоєї!«

У сільській церковці в день св. Андрея.

Вечір. Сонічко ясне схилилось до долу...
Хмарки прибрало у промінь рожевий...
Всьміхаєсь дуброва і гайочок темний...
І птички забули на свій сьпів веселий...
Тихесенько всюди... Лиш там у долї шумно потічок пливе,
А в храмі сьвятім пісня сумненька під небо іде...

Престол Господний у цьвіти прибраний
Аж потапає серед вонних тиміяму хмар...
А множество сьвітла геть проганяє
Вечірний сумрак і сіє надії чар.
Заплакані очи нещасних людий
І невинних, спокійних, безжурних дітий
З блеском надії глядять на місце се,
Де віра, надія, де спокій серця пливе.
Чому так сьвятим настроєм прибрана душа?
Чому так горячі їх молитви слова?
Чому так побожні звуки пісень?

Се сьвято Андрея!
Се Пастиря день!

Тому то молитви з їх серця ідуть
І просьби горячі з кадилом пливуть...
»Ох Боже! Боже, любий та милий
Глянь оком любови, глянь з висоти
На діти Твої, нещасні сироти!
Ох Господи Ісусе! любого Пастиря
З тюрми нам верни!
Верни нам, верни!«

Ніч у тюрмі.

Московська тюрма вже давно спочиває у своїх основах...
Завмерло житє... Лиш зорі ясні мготять у синїх просторах,
Очима своїми глядять по тихих долах і горах...
На повне вже небо місяць заплив...
Вже й пісню соловейко у гаю скінчив...
В зеленій траві сверщок ще не спить.
А там у тюрмі Невольник терпить...

Так пізно вже... Довкруг мертва,
Спокійна, нічна тишина...
Все сном спочиває по трудах...
Лиш він не спить,
Страждає... терпить...

Він відчув якісь таємні слова...
Від них хвилюєсь серце, вздрігаєсь душа...
І його мрії летять за гори, за доли...
В той тихий, сумний гай...
Між вбогий народ, у рідний край.
А зболїле серце і спрагнена душа
Шепоче сумні, повні любови слова:

»Витаю тя, мій любий краю,
Картино люба моїх мрій,
У тобі чуюсь мов у раю,
Бо в серцю моїм весь чар твій.

Хоть ділять мя ріки і доли,..
Гори, вкриті лїсами краї...
Тебе я забуть не можу нїколи,
При тобі душа і бажання мої...
Мій любий краю витай менї!
Витай в далекій чужинї!

Важко минають днї... у сїй тюрмі..
Та Господи! Я радо терплю
І страждать я буду...

Терпінь не боїть ся душа моя...
Я випю чашу свою до дна.
Лиш Господи дай поміч і силу,
Щоб не упала Твоя церква сьвята!

Дай Господи! Щоб народ мій не збив ся на правій дорозі!
Дай поміч єму витревать в воєнній тревозі...
Позволь єму діждать щасливих хвиль!...
Хай сонця волї ясні лучі
Принесуть єму щасливші дні!
Боже! Боже! Вислухай покірні сї
Благання мої!«

Радість народа.

Ще стогне борба на наших полях...
Ще гудять гармати...
Забарвлені кровю цьвітки в лугах...
В руїнах горді палати...

Хоч горе, недоля давить нашу грудь...
Хоч морем слїз облиті очи сумні...
Хоч з кровю ріки, як плили... пливуть...
Та в серцю заблисли надії лучі...

З далекого сходу вісти йдуть милі,
Слова нам розради, потїхи несуть,
І нові надії і щасливі сни
Ворушать серце, наповняють грудь...

О тїш ся народе! Тїштесь брати!
Господь бо вислухав наші мольби.
З далекої країни, з чужої тюрми
Вертає наш Пастир, а з ним надій наших сни...
Кінчать ся вже дні... нашої туги...